Emro Science and Education
International open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz

OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 2 No. 2 (2026) · "Milliy statistika tizimida yangi bosqich: barqaror rivojlanish maqsadlari, xalqar... DOI: 10.5281/zenodo.24320107

"MILLIY STATISTIKA TIZIMIDA YANGI BOSQICH: BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI, XALQARO STANDARTLAR VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR"

HUDUDLARDA SANOAT KORXONALARI FAOLIYATINI BAHOLASHDA STATISTIK KO`RSATKICHLAR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO`NALISHLARI

TAG`OYEV FERUZ YORQULOVICH
Kadrlar malakasini oshirish va statistik
tadqiqotlar instituti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: feruztogoyev@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda hududlarda sanoat korxonalari faoliyatini baholashda qo'llanilayotgan statistik ko'rsatkichlar tizimi tahlil qilinib, uni takomillashtirish yo'nalishlari asoslab berilgan. Amaldagi yondashuvlarning cheklanganligi, xususan, samaradorlik va innovatsion faoliyat ko'rsatkichlarining yetarli darajada qamrab olinmagani ko'rsatib o'tilgan. Hududiy sanoatni kompleks baholash uchun ko'p omilli indikatorlar tizimini joriy etish zarurligi ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so'zlar: sanoat korxonalari, statistik ko'rsatkichlar, hududiy rivojlanish, samaradorlik, innovatsiya, integral indeks

Аннотация: В данной тезисной работе анализируется система статистических показателей, используемых при оценке деятельности промышленных предприятий в регионах, и обосновываются направления её совершенствования. Показано, что действующие подходы ограничены и недостаточно учитывают показатели эффективности и инновационной активности. Научно обоснована необходимость внедрения многофакторной системы индикаторов для комплексной оценки региональной промышленности.

Ключевые слова: промышленные предприятия, статистические показатели, региональное развитие, эффективность, инновации, интегральный индекс

Abstract: This thesis analyzes the system of statistical indicators used to assess the performance of industrial enterprises in regions and substantiates directions for its improvement. It demonstrates that existing approaches are limited and insufficiently capture efficiency and innovation indicators. The study justifies the need to introduce a multi-factor indicator system for a comprehensive assessment of regional industrial development.

IQTISODIY STATISTIKA KAFEDRASI — Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Published: 05.06.2026

Cite this article: Tag`oyev Feruz Yorqulovich (2026). Hududlarda sanoat korxonalari faoliyatini baholashda statistik ko`rsatkichlar tizimini takomillashtirish yo`nalishlari. Emro Science and Education, 2(2). https://doi.org/10.5281/zenodo.24320107

© 2026 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

Keywords: industrial enterprises, statistical indicators, regional development, efficiency, innovation, integral index

KIRISH

Global iqtisodiy transformatsiya sharoitida sanoat ishlab chiqarishining hududlar kesimida muvozanatli rivojlanishini ta’minlash, resurslardan samarali foydalanish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish masalalari davlat iqtisodiy siyosatining strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, sanoat tarmog‘ining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ortib borayotgan bir sharoitda, hududiy sanoat korxonalari faoliyatini kompleks va haqqoniy baholash zarurati keskin ortmoqda. Bu esa bevosita statistik ko‘rsatkichlar tizimining aniqligi, tizimliligi va zamonaviy talablarga mosligi bilan belgilanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda sanoatni rivojlantirish bo‘yicha qator tizimli islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va hududlar kesimidagi sanoat salohiyati sezilarli darajada oshib bormoqda. Biroq, mavjud statistik baholash tizimi ko‘p hollarda faqat ishlab chiqarish hajmi va o‘sish sur’atlariga asoslanib, korxonalarning samaradorligi, rentabelligi, texnologik darajasi hamda innovatsion faoliyatini yetarlicha aks ettirmaydi. Natijada hududiy sanoat rivojlanishidagi nomutanosibliklar, yashirin iqtisodiy zaxiralar va samaradorlikdagi tafovutlar to‘liq ochib berilmay qolmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmonida qabul qilingan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da hududlarni kompleks rivojlantirish, sanoatni modernizatsiya qilish hamda statistik tizimni xalqaro standartlarga moslashtirish ustuvor vazifalar qatorida belgilangan [1]. Mazkur vazifalar sanoat korxonalari faoliyatini baholashda qo‘llaniladigan statistik ko‘rsatkichlar tizimini qayta ko‘rib chiqish va uni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqishni taqozo etadi.

Shu jihatdan, hududlarda sanoat korxonalari faoliyatini baholashda statistik ko‘rsatkichlar tizimini takomillashtirish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan dolzarb masala hisoblanadi. Mazkur tezisda amaldagi statistik ko‘rsatkichlar tizimining metodologik kamchiliklari tahlil qilinadi hamda uni takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari — ko‘rsatkichlar tizimini diversifikatsiya qilish, samaradorlik indikatorlarini kengaytirish, hamda hududiy tahlilning chuqurligini oshirish masalalari asoslab beriladi.

ASOSIY QISM

Hududlarda sanoat korxonalari faoliyatini baholash iqtisodiy tahlilning eng murakkab yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u nafaqat ishlab chiqarish hajmi, balki samaradorlik, resurslardan foydalanish darajasi, innovatsion salohiyat hamda hududiy iqtisodiy integratsiya kabi ko‘plab omillarni qamrab oladi. Amaldagi

statistik tizimda esa bu ko‘rsatkichlar asosan fragmentar yondashuv asosida baholanib, yagona kompleks metodologik tizim shakllanmagan.

O‘zbekiston Respublikasida sanoat ishlab chiqarishi so‘nggi yillarda barqaror o‘sish tendensiyasini namoyon etmoqda. Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, sanoat ishlab chiqarishining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi yildan-yilga ortib bormoqda [2]. Biroq bu o‘sishning sifat jihatlari, xususan mehnat unumdorligi va qo‘shilgan qiymat darajasi hududlar kesimida bir xil emas. Bu esa statistik baholash tizimining faqat miqdoriy indikatorlarga tayanib qolayotganini ko‘rsatadi.

Ilmiy adabiyotlarda sanoat samaradorligini baholashda ko‘p omilli yondashuv muhim o‘rin tutadi. Xususan, Jahon banki metodologiyasida ishlab chiqarish samaradorligini aniqlashda “Total Factor Productivity (TFP)” modeli keng qo‘llaniladi, bu model mehnat va kapitaldan foydalanish samaradorligini birgalikda baholash imkonini beradi [3]. O‘zbekistonda esa statistik amaliyotda TFP yoki unga yaqin kompleks indekslar hali to‘liq joriy etilmagan.

Bundan tashqari, hududiy sanoat rivojlanishini baholashda strukturaviy nomutanosibliklar muhim muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayrim hududlarda sanoat ishlab chiqarish hajmi yuqori bo‘lsa-da, bu ko‘rsatkichlar asosan xomashyo tarmoqlari hisobiga shakllanmoqda. Bu esa iqtisodiyotning diversifikatsiya darajasi pastligini anglatadi. OECD tavsiyalariga ko‘ra, sanoat rivojlanishini baholashda tarmoqlar diversifikatsiyasi va yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulot ulushi asosiy indikatorlardan biri bo‘lishi lozim [4].

Shuningdek, mavjud statistik tizimda innovatsion faoliyat yetarli darajada aks ettirilmagan. Sanoat korxonalarida ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari (R&D) xarajatlari, yangi texnologiyalarni joriy etish darajasi hamda raqamli transformatsiya ko‘rsatkichlari statistik hisobotlarda to‘liq integratsiya qilinmagan. Holbuki, Yevropa Ittifoqi statistik tizimida (Eurostat) sanoat samaradorligini baholashda innovatsion indekslar asosiy o‘rinlardan birini egallaydi [5].

Hududiy tahlil nuqtai nazaridan esa sanoat korxonalari faoliyatini baholashda integral yondashuvning yetishmasligi sezilmoqda. Hozirgi amaliyotda har bir indikator alohida ko‘rib chiqiladi, biroq ularni yagona indeksga birlashtirish mexanizmi to‘liq ishlab chiqilmagan. Natijada hududlar o‘rtasidagi real iqtisodiy farqlar to‘liq ochib berilmaydi. Bu esa iqtisodiy siyosatning manzilliligini pasaytiradi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida statistik ko‘rsatkichlar tizimini takomillashtirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi lozim:

Birinchidan, ko‘rsatkichlar tizimini ko‘p omilli (multifactor) modelga o‘tkazish zarur. Bunda ishlab chiqarish hajmi bilan birga mehnat unumdorligi, kapital samaradorligi va qo‘shilgan qiymat darajasi birgalikda baholanadi.

Ikkinchidan, innovatsion faoliyat indikatorlarini majburiy statistik blok sifatida joriy etish lozim. Bu sanoatning texnologik darajasini aniq baholash imkonini beradi.

Uchinchidan, hududiy sanoat rivojlanishini integral indeks asosida baholash tizimini yaratish maqsadga muvofiq. Bu indeks tarkibiga ishlab chiqarish samaradorligi, diversifikatsiya darajasi, eksport salohiyati va innovatsion faollik kabi ko‘rsatkichlar kiritilishi lozim.

To‘rtinchidan, statistik tizimni xalqaro metodologiyalar bilan uyg‘unlashtirish orqali ma’lumotlarning taqqoslanish darajasini oshirish mumkin. Bu esa O‘zbekiston sanoat sektorining global iqtisodiy tizimdagi o‘rnini aniqroq baholash imkonini beradi.

1-jadval. Hududlarda sanoat korxonalari faoliyatini baholash uchun taklif etilayotgan takomillashtirilgan statistik ko`rsatkichlar tizimi

No.	Ko‘rsatkich guruhi	Asosiy indikatorlar	Baholash maqsadi	Ilmiy asos
1	Ishlab chiqarish samaradorligi	Mehnat unumdorligi, kapital qaytimi, qo‘shilgan qiymat	Korxona real iqtisodiy natijasini aniqlash	World Bank TFP modeli
2	Innovatsion faollik	R&D xarajatlari, innovatsion mahsulot ulushi, patentlar soni	Texnologik rivojlanish darajasini baholash	OECD Innovation Framework
3	Hududiy diversifikatsiya	Tarmoqlar soni, sanoat tarkibi indeksi	Monotarmoqlilik darajasini aniqlash	UNIDO Industrial Statistics
4	Eksport salohiyati	Sanoat eksporti ulushi, eksport geografiyasi	Raqobatbardoshlikni baholash	WTO Trade Indicators
5	Resurs samaradorligi	Energiya sarfi, xomashyo intensivligi	Barqaror ishlab chiqarishni o‘lchash	Eurostat Resource Efficiency

Umuman olganda, statistik ko‘rsatkichlar tizimini takomillashtirish nafaqat iqtisodiy tahlil sifatini oshiradi, balki hududiy sanoat siyosatini ilmiy asosda shakllantirishga ham xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Hududlarda sanoat korxonalari faoliyatini baholashda qo‘llanilayotgan statistik ko‘rsatkichlar tizimi bugungi iqtisodiy transformatsiya jarayonlari talablariga to‘liq javob bermasligi aniqlanadi. Amaldagi yondashuvlar asosan ishlab chiqarish hajmi va o‘sish sur’atlariga tayanib, sanoat rivojlanishining sifat jihatlarini — samaradorlik, texnologik daraja, innovatsion faollik va resurslardan foydalanish samaradorligini yetarli darajada aks ettirmaydi. Bu esa hududlar kesimida sanoat rivojlanishini real baholash va iqtisodiy siyosatni manzilli shakllantirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sanoat samaradorligini baholashda xalqaro amaliyotda qo‘llanilayotgan ko‘p omilli yondashuvlar (xususan, Total Factor Productivity modeli, innovatsion indekslar va qo‘shilgan qiymatga asoslangan indikatorlar) O‘zbekiston statistik tizimida hali to‘liq integratsiya qilinmagan. Natijada hududiy sanoat rivojlanishidagi nomutanosibliklar va yashirin iqtisodiy samaradorlik farqlari statistik jihatdan yetarlicha ochib berilmayapti.

Shu asosda quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

Birinchidan, sanoat korxonalari faoliyatini baholashda ko‘p o‘lchovli (multidimensional) statistik modelni joriy etish zarur. Bunda ishlab chiqarish hajmi bilan bir qatorda mehnat unumdorligi, kapital samaradorligi va qo‘shilgan qiymat darajasi yagona tizimda baholanishi lozim. Bu yondashuv sanoat samaradorligini miqdoriy emas, balki sifat jihatdan ham aniqlash imkonini beradi.

Ikkinchidan, hududiy sanoat rivojlanishini baholash uchun integral indeks tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Ushbu indeks tarkibiga innovatsion faollik, texnologik modernizatsiya darajasi, eksport salohiyati va tarmoqlar diversifikatsiyasi kabi indikatorlar kiritilishi lozim. Bu hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni aniqroq baholashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, statistik tizimga innovatsion faoliyat indikatorlarini majburiy komponent sifatida kiritish zarur. Xususan, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari xarajatlari, raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi hamda innovatsion mahsulotlar ulushi alohida statistik blok sifatida yuritilishi lozim.

To‘rtinchidan, milliy statistik metodologiyani xalqaro standartlar (OECD, Eurostat, World Bank) bilan uyg‘unlashtirish orqali ma’lumotlarning taqqoslanish darajasini oshirish lozim. Bu O‘zbekiston sanoat sektorining global iqtisodiy tizimdagi raqobatbardoshligini aniq baholash imkonini beradi.

Umuman olganda, statistik ko‘rsatkichlar tizimini takomillashtirish sanoat korxonalari faoliyatini faqat hisoblash emas, balki iqtisodiy rivojlanishni chuqur

tahlil qilish va prognozlashga xizmat qiluvchi zamonaviy analitik tizimga aylantiradi. Bu esa hududiy iqtisodiy siyosatning ilmiy asoslanganligini kuchaytiradi hamda sanoat rivojlanishining barqarorligini ta’minlashga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. Mirziyoyev 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” to`g`risidagi Farmoni
2. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. https://stat.uz
3. World Bank. Productivity and Efficiency Measurement. https://www.worldbank.org/en/topic/productivity
4. OECD. Structural Change and Industrial Performance. https://www.oecd.org/industry/
5. Eurostat. Regional Industrial Statistics and Methodology. https://ec.europa.eu/eurostat

IQTISODIY STATISTIKA KAFEDRASI — Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti